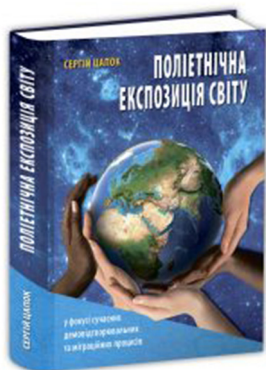

Інформація

Р. Т. Теслюк, О. О. Левицька

Етнодемографічна та соціолінгвістична картина світу очима українського вченого

20 листопада 2017 р. у ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» відбулась презентація монографії відомого етнодемографа, кандидата філософських наук С. О. Цапка «Політична експозиція світу у фокусі сучасних демовідтворювальних та міграційних процесів».

Сергій Олексійович Цапко (23 серпня 1940 р. – 18 квітня 2015 р.) – відомий в Україні та поза її межами вчений, який присвятив своє життя ідеям світової етнодемографічної науки. Родоначальник етнодемографії і етнічної картографії в СРСР С. І. Брук свого часу про нього писав: «...я не зустрів жодної людини, котра б акумулювала в своїй голові інформацію про найтонші зрізи етносів світу, їхніх сімей та груп народів, що посилено було б осягнути колективу цілого наукового інституту...».

Участь у заході взяли представники наукових установ, вищих навчальних закладів, громадських організацій, друзі, близькі, колеги та учні Сергія Олексійовича.

З вітальним словом виступив директор ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», доктор економічних наук, професор *Кравців Василь Степанович*. Він ознайомив присутніх з предметом зустрічі, окреслив характер і проблематику презентованої монографії, представив наукових редакторів (професори В. С. Кравців і У. Я. Садова), рецензентів (академік С. І. Пирожков, професори О. І. Шаблій і М. Р. Литвин), подякував меценатам (професори М. О. Поживанов і С. А. Давимука), видавцеві Ю. І. Николишину та всім, хто долучився до виходу праці у світ.

Про життєвий шлях і творчу наукову діяльність С. О. Цапка розповіла доктор економічних наук, професор відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону Інституту *Садова Уляна Ярославівна*, під чиім керівництвом Сергій Олексійович сумлінно пропрацював останні 7 років і кого вважав своїм другом і соратником. У спогадах про вченого доповідач зазначила, що він був людиною-енциклопедією з глибоким філософським ставленням до життя, безмежно відданим своїй справі науковцем і дуже різносторонньою особистістю. Окрім етнолінгвістичних досліджень, у колі його інтересів переважали світова історія, релігія, образотворче мистецтво, музика, кінематограф, дитяча література, серед яких учений неодмінно виділяв український елемент.

Продовжуючи, У. Я. Садова зосередила увагу на біографії Сергія Олексійовича. Народився науковець у с. Користь Корецького району Рівненської області. Дитинство припало на важкий воєнно-повоєнний час, що позначилось на його характері і життєвій позиції. Бойовий досвід С. О. Цапко отримав під час служби в армії у Німецькій Демократичній Республіці. Справжнім дарунком долі стало навчання у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, який закінчив у 1968 р. Отримавши диплом філософа, викладача суспільствознавства, учений переїхав до Львова. У професійній діяльності Сергія Олексійовича професор

У. Я. Садова виокремила два етапи у його житті: виробничо-дослідний і науково-академічний. Першим місцем праці С. О. Цапка стало Головне спеціалізоване конструкторське бюро Львівського заводу «Автонавантажувач», де на посаді старшого психолога він займався вивченням проблем організації конвеєрного виробництва. У 1975 р. Сергій Олексійович перейшов на роботу у Львівське відділення Інституту економіки АН УРСР (тепер – ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України») у відділ соціологічних проблем управління. У 1981 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук, після чого продовжував свою діяльність на різних наукових посадах. Загалом Сергій Олексійович віддав Інституту рівно 40 років життя і залишив вагомий слід у його історії.

Основні ідеї С. О. Цапка викладені в численних наукових працях і стосуються широких горизонтів дослідження соціально-демографічних імперативів людського розвитку, якості трудового потенціалу, проблем соціальної діагностики територіальних міграційних систем, значущості інноваційної діяльності, інтелектуально-духовних і культурних чинників для національного та регіонального поступу України та інших держав світу. Вінцем творчого шляху Сергія Олексійовича стало потужне енциклопедичне видання про народи світу, котре вийшло через два роки після його смерті.

У презентованій книзі «Політична експозиція світу у фокусі сучасних демографічних процесів та міграційних процесів» автор хотів донести низку важливих істин. Найперше те, що на Земній кулі налічується від 4 до 5 тис. окремих народів (етносів), які різняться між собою за чисельністю, мовою, рівнем розвитку. Це сформовані нації і нації, що формуються, народності, групи племен і навіть ізольовані етнічні спільноти. По-друге, етнічний склад населення як окремих країн і регіонів, так і світу загалом постійно змінюється, при цьому домінуючою залишається тенденція до зменшення етнічних одиниць планети. «Лише впродовж XX століття, – як писав С. О. Цапко, – майже припинили існування 87 з 230 індіанських племен Бразилії, на межі зникнення перебуває приблизно 300 племен австралійських аборигенів». Не усунені загрози існуванню малих народів крайньої півночі Сибіру. По-третє, ще швидшими темпами змінюється лінгвістична картина світу. Передбачається, що до середини XXI ст. з ужитку вийде майже половина наявних на сьогодні мов, а на кінець століття збережеться лише десята частина з них. По-четверте, попри інформаційну революцію та розвиток технологій, у низці країн має місце спотворення або взагалі відсутність офіційних статистичних даних про етнічний склад населення. Так, у Китаї так звана політика укрупнення етносів призвела до їхнього скорочення майже вдвічі. У СРСР у повоєнних переписах були відсутні дані про чотири десятки народів. Поп'яте, у світі спостерігається не просто масштабна міграція населення і капіталів, але й міграція культури. Нині майже кожен десятий мешканець розвинених регіонів світу є мігрантом. Зростання міграційних потоків – це скорочення числа моноетнічних країн. Сьогодні такими залишаються лише Японія, Північна і Південна Корея, Ісландія, деякі арабські держави і країни Карибського басейну. Відбувається стрімке зростання поліетнічності донедавна однонаціональних Німеччини та Швеції, де за короткий проміжок часу представництво титульних етносів скоротилося з 99% до 90%.

Для України міграція має свої ризики: з початку нового століття поза межами України народилося 15% її громадян. Для порівняння – у розвинених країнах світу, де також є міграція, – 10%. Нова загальносвітова міграційна ситуація породжує парадокс суспільного розвитку: на фоні зменшення кількості окремих етносів стрімко зростає етнічна строкатість населення окремих країн. Тому завданням етнодемографічної науки є необхідність періодично, принаймні раз у 10 років, фіксувати етнічний склад населення, доповнюючи його даними соціолінгвістичного характеру.

На завершення свого виступу Уляна Ярославівна висловила сподівання, що монографія С. О. Цапка буде представлена на найближчому Форумі видавців у Львові і візьме гідну участь у номінації «Навчально-довідкова професійна література». Також було підкреслено, що автор горів невимовним бажанням залишити за собою яскравий слід, прагнув розбудити в людей жагу до знань, вірив, що тільки власним прикладом можна скерувати їх на великі справи. Він досягнув висот наукового пізнання, результати яких можуть стати у пригоді не одному поколінню.

Далі слово було надане послідовнику Сергія Олексійовича, котрий доповнив його книгу картографічним та ілюстративним матеріалом, – в. о. завідувача відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону Інституту, кандидату географічних наук *Теслюку Роману Тадейовичу*. Він зазначив, що презентована книга «Політична експозиція світу у фокусі сучасних демовітворювальних та міграційних процесів» стала логічним продовженням попередньої книги автора «Етнодемографічна картина сучасного світу» (2009 р.), однак суттєво деталізує та змістовно доповнює предмет дослідження. Було зазначено, що основний зміст монографії складає послідовний детальний огляд усіх етносів та етнічних спільнот Земної кулі, класифікованих за окремими мовними сім'ями і групами (загалом виділено 60 сімей).

Роман Тадейович наголосив, що головним критерієм для виокремлення певної спільноти як самостійного етносу автор вважав наявність у неї окремої мови. У деяких випадках самостійними етносами вважаються етнічні утворення, що говорять однією мовою, але мають власну державність або принаймні територіальну автономію. Більшість статей монографії – це опис певного етносу, водночас частина статей містить дані про споріднені групи етносів, а деякі статті присвячені етнічним спільнотам, що раніше вважалися окремими етносами, а нині розглядаються як субетнічні або етно-територіальні групи інших народів. Крім цього, кілька довідок стосуються малочисельних етнічних груп, які до цього часу, можливо, уже не збереглись.

Кожна стаття (гасло) про етнічну спільноту містить низку обов'язкових елементів: чисельність етносу, основні райони його розселення, мова, наявність чи відсутність літератури, характер писемності. Додатково стаття може містити інформацію про іншу чи стару назву етносу, наявність у його складі окремих етнографічних груп та інші особливості.

Доповідач також зазначив, що автор з прискіпливістю ставився до джерел інформації, довіряючи лише академічній літературі та фаховим науковим інтернет-ресурсам. У додатку монографії міститься інформація про чисельність народів світу за мовними сім'ями та групами (станом на кінець 80-х рр. ХХ ст. та на початок ХХІ ст.). Для зручності користування подано перелік основних етнонімів. Монографія збагачена якісними ілюстраціями (усього 195 зображень), на яких подано представників усіх мовних сімей світу.

Окрему увагу Р. Т. Теслюк звернув на виконані ним картосхеми «Народи світу» і «Чисельність народів світу», які надають виданню цілісності та дозволяють порівнювати розміри ареалів проживання етнічних спільнот і їхню чисельність. Для другої схеми було використано метод анаморфози, тобто перетворення відомих форм (обрисів материків) відповідно до величини заданого показника: у цьому випадку це чисельність населення народів світу.

Завершуючи свій виступ, Роман Тадейович наголосив, що до виходу праці у світ долучилися й інші працівники Інституту: дизайн-ідея книжки та поради щодо її назви і змістовної структури належать близькому другу автора й багаторічному колезі – старшому науковому співробітнику, кандидату економічних наук *Бідаку Володимирі Ярославовичу*, комп'ютерний макет тексту та допомога у підборі ілюстрацій – молодшому науковому співробітнику, кандидату економічних наук

Бачинській Марії Володимирівні, макет обкладинки – провідному інженеру *Понадюку Петру Степановичу*. Близькими друзями, соратниками та колегами Сергія Олексійовича були також провідні наукові співробітники, професори *Вовканич Степан Йосипович* і *Семів Любов Казимирівна*, старший науковий співробітник *Копистянська Христина Романівна*, науковий співробітник *Ваврик Антоніна Йосипівна*, провідний інженер *Рак Василь Романович* та інші. Доповідач підсумував, що своєю сумлінною працею, людською культурою та добротою С. О. Цапок здобув високий авторитет і повагу серед колег і тих людей, котрі його знали.

Під час обговорення презентованої монографії виникла низка цікавих ідей і пропозицій. Професор *Вовканич Степан Йосипович* запропонував забезпечити правильну промоцію книги такого вузького наукового спрямування, зокрема поширювати її в тих наукових колах, де досліджуються світові етнодемографічні та соціолінгвістичні проблеми. Має сенс просування монографії за кордоном, наприклад, через представництва української діаспори. Директор видавництва «Апріорі» *Николишин Юрій Ігорович* підтримав ідею популяризації напрацьовань некомерційного характеру. Він запропонував продовжити роботу в цьому ж напрямі і розробити книгу схожої тематики для дітей. Своєю чергою, голова громадської ради «Святий Юр» *Валерій Калинюк* наголосив на доцільності перекладу монографії С. О. Цапка англійською мовою для залучення ширшого кола читачів і представлення книги на міжнародному рівні. Професор *Кравців Василь Степанович* слушно зауважив про необхідність висунення монографії на конкурс на краще книжкове видання НАН України, започаткований у 2016 р. Конкурс проводиться щорічно Науково-видавничою радою НАН України для підтримки творчої активності вчених Академії, підвищення їхньої зацікавленості та заохочення до оприлюднення наукових результатів високого рівня в галузі фундаментальних і прикладних досліджень, орієнтованих на вирішення актуальних проблем науки й освіти, популяризації наукових здобутків учених, зростання престижу наукової видавничої продукції.

На завершення урочистого заходу директор Інституту подякував усім, хто взяв безпосередню участь у підготовці й виданні монографії, і висловив сподівання, що унікальне наукове видання набуде популярності й визнання в Україні та за кордоном.

Теслюк Роман Тадейович – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, в.о. завідувача відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: r.teslyuk@gmail.com).

Teslyuk Roman Tadeyovych – Ph.D. (Geog.), Sen.Res., Acting Head of the Department of social and humanitarian development of the region of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Левицька Ольга Олександрівна – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: o.levytska@gmail.com).

Levytska Olha Oleksandrivna – Ph.D. (Econ.), Researcher of the Department of social and humanitarian development of the region of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine».

Надійшло 27.11.2017 р.